

Anahtar Sözcükler
Eylem, Fiil, Rusça, Türkçe, Anlam

Keywords
Action, Verb, Russian, Turkish, Semantic

ANLAMSAL BİLGİLERİN DİLDE KODLANMASI: TÜRKÇE-RUSÇA DİL ÇİFTİNDE EYLEM→FİİL

CODING OF SEMANTIC INFORMATION IN LANGUAGE: ACTION → VERB IN TURKISH-RUSSIAN LANGUAGE PAIR

• Olena Kozan

Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı, olena.kozan@gmail.com

Öz

Bu çalışmada anlamsal bilgilerin dil dizgesinde kodlanması ele alınmakta ve Türkçe-Rusça çiftine yönelik yapılan çözümlemenin sonucunda eyleme dair anlamsal bilgilerin fiil biçiminde kodlama modelleri üzerinde durulmaktadır. Çalışmada eylem ve fiil kategorileri arasında bir sınırın çizilmesi gerektiği, eylem kategorisinin mantık, fiil kategorisinin ise dil dizgesi ile ilgili olduğu dile getirilmektedir. Eylemlerin adlandırılmasının farklı dillerde farklı mantığa göre yapılabildiği, iki dildeki aynı eylemi betimleyen fiil, anlamsal boyutta aktardığı 'imge' açısından, yapısal boyutta ise biçimbirimleri açısından farklılık gösterebildiği ileri sürülmektedir. Türkçe-Rusça dil çiftine yönelik yapılmış karşılaştırmalı çözümlemenin sonucunda biçimlerin arkasında ne tür mantıksal kategorilerin bulunabildiği, bu anlamsal bilgilerin nasıl kodlanabildiği, hangi bilişsel modelleri oluşturabildiği gibi sorular gündeme getirilmektedir. Elde edilen sonuçların yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde uygulanabilirliği gösterilmektedir.

Abstract

The article deals with the coding of semantic information in language and examines the coding models of semantic information in verbs following the results of the analysis of the verb in Turkish-Russian language pair. The necessity of differentiation between 'action' and 'verb' categories is underlined. The connection of the action category with the logic and the verb category with the language is highlighted. The idea that different languages can name actions differently and the verbs in two languages can describe the same action using different images and different morphemes is emphasized. Following the results of the comparative study of some examples from Turkish-Russian language pair the interaction between the logic categories and the language forms, the coding models of the logic categories in the language, the nature of cognitive models are discussed. The applicability of the results for the foreign language education and translation training is highlighted.

Giriş

Bir dildeki anlamsal bilgilerin kodlanması ile ilgili soruların ortaya çıkması 1950'li yıllarda dile yönelik şekillenmeye başlayan üretici-dönüşümsel yaklaşımla ilişkilendirilebilir. Bilindiği gibi bu yaklaşım dildeki derin yapı-yüzey(sel) yapı dikotomisi üzerine yoğunlaşmış ve dildeki yapılar arasındaki anlamsal benzerliği evrensel nitelikli soyut tümce yapısı ile açıklamaya çalışmıştır (Vardar, 2002:70, Demirci, 2013:70). Anlamsal boyutun ön plana çıkması dilbilimdeki işlevsel yaklaşımın ortaya çıkması ve bilgisayar destekli çeviri araştırmalarının başlatılması ile ilgilidir. 1960'lı yıllarda 'dilbilimsel anlambilim' ayrı bir araştırma alanı olarak şekillenmeye başlamıştır. Dilbilimsel anlambilim çerçevesinde insana özgü mantıksal kavramların dilsel boyutta yapılandırılması üzerinde duran 'mantıksal anlambilim' geliştirilmeye başlanmıştır. Mantıksal anlambilimin çıkış noktası, doğal dilin temelinde insana özgü evrensel düşünce sisteminin bulunmasıdır. Bu düşünce sisteminin incelenmesi doğal dillerin çözümlenmesi ile mümkündür. Başka bir deyişle insanın düşünebildiği kategoriler farklı dillerde farklı yapılar ve birimlerle karşımıza çıkabilir. Dilin çözümlenmesine yönelik bu yaklaşım Rusya'da 1980'li yıllardan itibaren N. Arutyunova'nın kurduğu 'Dilin Mantıksal Çözümlemesi' adlı araştırma grubu tarafından geliştirilmeye başlanmıştır. İnsan-düşünce-dil üçlüsünden yola çıkan araştırma grubu Rusça başta olmak üzere farklı dillerde 'insan', 'zaman', 'mekân', 'bilgi', 'duygular', 'manevi değerler', 'kültür konseptleri'nin dilsel boyutta kendilerini gösterme biçimlerinin araştırılmasına yönelmiştir (Arutyunova, 1997; Kobozeva, 2000:26). Günümüzde dilin mantıksal çözümlenmesine yönelik araştırmalar sürdürülmekte, araştırmaların sonuçları kitaplarda yansıtılmaktadır. Bununla birlikte yapılan araştırmaların sonuçlarının akademik boyutta kalması gündeme gelmektedir. Yabancı dil eğitimi alanında çalışan araştırmacılar ders kitaplarının 'geleneksel' dilbilgisini yansıttığını dile getirmektedirler. Ayrıca, A. Mustayoki, geleneksel dilbilgisinden söz ederken, 'biçimden anlama' yaklaşımının, biçimden yola çıkarak, anlama doğru çözümlenme yapan Dinleyen'in söz eyleminin modelini yapılandırdığına dikkat çekiyor (Mustayoki 2006: 21). Geleneksel dilbilgisi yüzeysel seviyedeki yapılardan (örneğin, 'İsim', 'Fiil', 'Zarf' vs.) yola çıkarak betimleme yapmaktadır. A. Mustayoki'ye göre 'biçimden anlama' yaklaşımı Dinleyen odaklı olduğu için, 'pasif betimleme' olarak nitelendirilebilir. Araştırmacının fikrine katılarak mantıksal anlambilim yaklaşımının yabancı dil/çeviri eğitiminde uygulanabilirliği ile ilgili tartışmaların başlatılması gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca, yabancı dil/çeviri eğitiminde öğrencilerin dile yönelik farklı bakış açısının şekillenmesini sağlayacak bir yaklaşımın çıkış noktasının, dilbilgisel yapılarda ve dilsel birimlerde gerçekliğe dair mantıksal bilgilerin kodlama modelleri olabildiği düşünülmektedir. Başka bir deyişle, dil çiftine yönelik yapılacak karşılaştırmalı çözümlemede biçimlerin arkasında ne tür mantıksal kategorilerin bulunabildiği, bu anlamsal bilgilerin nasıl kodlanabildiği, hangi bilişsel modeller oluşturabildiği gibi soruların gündeme getirilmesinin ve araştırma sonuçlarının ders kitaplarında yansıtılmasının yabancı dil/çeviri eğitimi açısından verimli sonuçları getireceğine inanmaktayız. Bu çalışmada

mantıksal çözümlene Rusça-Türkçe dil çiftinde 'Eylem' kategorisine uygulanmıştır. Rusçada ve Türkçede eylemlerin adlandırılmasının arkasındaki mantıksal ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Eylemlerin adlandırıldığı fiillerde kodlanabilen bilgilerin türünün ne olduğu, bu bilgilerin fiillerde nasıl yapılandırıldığı, eylemlerin adlandırma modellerinin olup olmadığı gibi sorular ele alınmıştır. Elde edilen sonuçların yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde uygulanabilirliği gösterilmiştir.

1. Eylem/Fiil Dikotomisi

Yukarıda söylendiği gibi anlambilim çerçevesinde yapılan araştırmalar, farklı dillerin gerçekliğe dair bilgileri farklı biçimlerde düzenlenebildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, gerçeklik insan tarafından 'mantıksal kategoriler' olarak bilinen kategorilere göre sınıflandırılarak dilin dizgesinde yansıtılmaktadır. İnsanın mantığına özgü olarak düşünülen 'eylemci', 'eylem', 'nesne', 'mekân', 'zaman' başta olmak üzere kategorilerin dilin yapısına bağlı olarak farklı yapılarla, sözcüksel birimlerle ya da biçimbirimleriyle dile getirilmektedir. Eylem kategorisi Rusçada ve Türkçede 'fiil' olarak tanımlanan dilbilgisel kategorisiyle kendisini göstermektedir. Bu noktada 'anlamsal bilgi' olarak değerlendirilebilen insana özgü olan mantıksal kategoriler ile yapısal (biçimsel) boyut niteliğini taşıyan dilsel kategoriler arasındaki etkileşimi düşünürsek eylemin 'dilsel adlandırılması'ndan söz edilebilir. Eylemlerin adlandırılmasının farklı dillerde farklı mantığa göre yapılabildiği tahmin edilebilir. İki dildeki aynı eylemi betimleyen fiil, anlamsal boyutta aktardığı 'imge' açısından, yapısal boyutta ise biçimbirimleri açısından farklılık gösterebilmektedir. Rusça ve Türkçe iki farklı yapıyı sergileyen diller olduğu için eylemin kodlandığı anlamsal bilgilerin fiillerin yapısındaki dağılımının incelenmesi, bu dil çiftine yönelik yabancı dil/çeviri eğitiminde uygulanabilen modellerin tespit edilmesini sağlayacaktır. Bu durumda ilk önce fiilin Rusçada ve Türkçede anlamın kodlanmasını etkileyen biçimsel özelliklerini gözden geçirmek gerekir.

İlk önce Türkçedeki eylem/fiil kategorisi ile ilgili tartışmaların günümüzde de sürdüğünü vurgulamak gerekir. Türkiye'de yayımlanan ve Türkçenin dilbilgisini ele alan çalışmalarda 'eylem' ile 'fiil' terimlerinin eşanlamlı iki kavram olarak kullanıldığı görülebilir. Bu durum gerek dilbilim sözlüklerinde gerekse dilbilgisi kitaplarında yansıtılmıştır. B.Vardar'ın sözlüğünde eylem, "geleneksel dilbilgisinde, öznenin yaptığı ya da konusu olduğu işi, oluşu, kılışı, vb. öznenin durumunu, varlığını ya da yüklemle özne arasındaki bağlantıyı kişi, sayı, zaman kavramlarını içererek belirten gösterge" olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2002:97). Sözlükteki 'Fiil' maddesinde ise 'Bak. Eylem' biçiminde gönderme görülebilir (Vardar, 2002:99). Benzer bir yaklaşım G.Karaağaç'ın sözlüğünde sergilenmektedir (Karaağaç, 2013: 417). Diğer dilbilim sözlüklerinde de fiil teriminin hiç kullanılmadığı, yerine 'eylem'in tercih edildiği tespit edilmiştir (İmer, Kocaman, 2013:128). Türkçenin dilbilgisinin ele alındığı çalışmalarda da kimi zaman 'eylem' kimi zaman 'fiil'den söz edilmektedir (Özmen, 2013: XX; Sebzecioğlu, 2016: 365). 'Eylem' ve 'fiil' kavramlarının eşdeğerli dilbilgisel terimler olarak kullanılması, zihinsel sözlükteki mantıksal kategoriler ile dil dizgesinin betimlenmesinde kullanılan dilbilgisel kategoriler arasındaki farkı yok etmektedir. Bu yaklaşıma

göre insan mantığına özgü olarak düşünülen ve ruhdilbilim çerçevesinde ileri sürülen ‘düşünce-dil ilişkisi’ kuramı açısından ‘düşünce birimi’ niteliğinde olan ‘eylem’ kategorisi, dilin yüzeysel seviyesindeki ‘fiil’ kategorisiyle bir olmaktadır. Ancak son yıllardaki bilişsel dilbilim çerçevesinde yapılan araştırmalar ve geliştirilen kuramsal yaklaşımlar, zihinsel sözlükteki birimlerin, dilin yüzeysel yapısındaki ‘dilbilgisel kavram’ olarak nitelenen birimlerle aynı nitelikte olmadığını göstermektedir. Böylece dil, yapısal ve anlamsal olmak üzere iki boyutta incelenmelidir. Anlamsal boyut dil-insan ilişkileri açısından irdelenmelidir. Ayrıca, dil-insan ilişkilerinin araştırılması dil-düşünce, dil-kültür ilişkilerinin ele alınması anlamına gelmektedir. Dilin anlam boyutununun ele alındığı araştırmalar son yıllarda ivme kazanmıştır. Araştırmaların alanları nörodilbilimden kültürel dilbilime kadar uzanmakta ve farklı soruları gündeme getirmektedir. Gündeme getirilen sorular arasında düşünce biriminin dildeki yansımaları, dillerin ‘değişmezler’i, mantıksal kategorilerin farklı dillerdeki modelleri, vs. (Popova, Sternin, 2010:13). Yapısal boyut dilin iç dizgesi ile ilgilidir. 20.yüzyılın dil araştırmalarının dilin yapısal boyutu üzerine yoğunlaşması sonucunda dünyadaki farklı dillerin yapısı incelenmiş, betimlenmiş ve ortaya betimsel dilbilgisi kitapları çıkmıştır.

Bilişsel yaklaşım çalışmamızın konusu olan eylem/fiil kavramına uygulanacaksa eylem ile fiil kavramları arasında bir sınırın çizilmesi gerektiği anlaşılacaktır. Düşünce birimi niteliğinde olan ve böylece insana özgü mantık kategorisi olan ‘eylem’ evrenseldir. ‘Fiil’, eylemin dile getirildiği bir biçim niteliğindedir. Bu dikotomi özellikle yabancı dil/çeviri eğitimi açısından son derece önemli olup, dil olgusuna ‘gerçekliğe dair bilgi kodlama modellerinin toplamı’ biçiminde bakış açısının geliştirilmesini sağlamaktadır. Başka bir deyişle, farklı diller aynı gerçekliği farklı biçimsel modellerle dile getirmektedir. Böylece dil öğrenimi, modellerin tespit edilmesini, ana dilindeki modellerle karşılaştırmanın yapılmasını ve farklılıkların belirlenmesini öngörmektedir.

2. Rusçada ve Türkçede Anlamsal Bilgilerin Kodlanması: Eylem → Fiil

Anlamsal boyut ile ilgili ‘eylem’, yapısal boyut ile ilgili ‘fiil’ terimini kabul edersek, Türkçedeki fiil ile ilgili farklı bakış açılarının olduğunu görebiliriz. L.Karahan fiile yönelik üç yaklaşımdan söz eder. Bunlar; mastarları ‘fiil’ olarak kabul eden görüş; fiili, ‘oluş, kılış, durum’un ‘kip, zaman, şahıs’a bağlandığı bir kelime çeşidi olarak kabul eden görüş; fiili ‘oluş, kılış, durum’ bildiren kök veya gövde hâlindeki dil birliği olarak kabul eden görüştür (Karahan, 2011:159). L.Karahan’a göre “*fiil terimi sadece oluş, kılış ve durum bildiren bu kök ve gövdeler için kullanılmalıdır*” (Karahan, 2011:161). Kanımızca, ilk iki yaklaşım dilin yapısal boyutuyla sınırlı kaldığından dolayı dil dizgesinin yapısal betimlemelerinde uygulanabilirken L.Karahan’ın yaklaşımı anlamsal boyutun araştırmaları için verimli olabilir. Amacımız eyleme dair anlamın Türkçede ve Rusçada nerede ve nasıl kodlandığını tespit etmek ise, eylemin dile getirildiği fiilin yapısını ele almak gerekir. Eylemin anlamı Türkçede ‘matar’ gösteren eklerde kodlanmadığı, kip, zaman, şahıs gibi kategorilere bağlanmasının

sonucunda kendisini göstermediği anlaşılmaktadır. ‘Dökmek- dökülmek- döktürmek’ ya da ‘döktüm-döktün-döktü-döktük-döktünüz-döktüler’ paradigmasını ele alırsak eyleme dair anlamın birimin kökünde kodlandığı anlaşılmaktadır. Bu biçimlerde ‘sıvıların tek yönde hareket etmesini sağlamak’ olarak nitelenebilen anlamın kodlandığı söylenebilir. Paradigmada gösterilen -ül, -tür eklerinin bağlanmasının eyleme dair anlamı değiştirmedeği, öbek ya cümle bazında eylemci-eylem-nesne arasındaki ilişkileri düzenlediği görülebilir.

Rusçada anlamsal bileşenlerin fiilin yapısında farklı bir şekilde dağıldığı görülebilir. İlk önce Rusçadaki fiillerin mastar biçimi eylemin süreç ya da sonuç odaklı¹ olduğunu göstermektedir. Rusçanın belli bir gelişme aşamasında ortaya çıkan süreç ya da sonuç odaklılık, fiillerin çift türetilmesine neden olmuştur (İvanov, 1990:342). Eylemin süreç ya da sonuç odaklı olduğu fiilin mastar biçimindeki ünlüye göre (*решать* (çözmek, çözme sürecinde olmak)-*решить* (çözmüş olmak, çözüme ulaşmış olmak), *кончат* (bitirmek, bitirme sürecinde olmak)-*кончить* (bitirmiş olmak)); kökten sonra gelen ekler göre² (*открывать* (açmak)-*открыть* (açmış olmak), *закрывать* (kapatmak) – *закрывать* (kapatmış olmak)); kökten önce gelen ekler göre (*читать* (okumak) – *прочитать* (okumuş olmak, okumayı bitirmek), *делать* (yapmak) - *сделать* (yapmış olmak, bitirmiş olmak)) belirlenmektedir³. İlk önce fiillerin süreçli ya da sonuçlu olmasının, Rusçanın zaman paradigmasını etkilediğini söylemek gerekir. Rusçanın gelişim sürecinde gerek Türkçenin gerekse Hint-Avrupa dillerinin çoğunda olan gelişmiş zaman paradigmasının yerine eylemin dile getirildiği farklı fiil biçimleri ortaya çıkmış ve dil dizgesinin parçası olmuştur (İvanov, 1990: 342). Böylece, Rusçadaki dilbilgisel zaman paradigması geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç zaman türüne göre yapılandırılmış, eyleme dair farklı zamansal özellikler ise fiil biçimine bağlanmıştır. Ayrıca, süreç odaklı fiiller geçmişteki tekrarlanan eylemler; belli bir zaman süresi boyunca gerçekleşen eylemler; yapılmış eylemin adlandırılması için kullanılmaktadır. Örneğin,

Я всегда делал домашнее задание, когда учился в школе. – Okulda okurken her zaman ev ödevimi yapardım.

Вчера я два часа делал домашнее задание. – Dün iki saat boyunca ev ödevi ile uğraştım. (Ev ödevimi yapmam iki saat sürdü).

Что ты делал вчера вечером? – Я делал домашнее задание. – Dün akşam ne yaptın? – Ev ödevimi yaptım.

- 1 Rusça dilbilgisinde fiilin bu iki biçimi için ‘совершенный вид - несовершенный вид’ dikotomisi kullanılmaktadır. Türkçeye bu iki terim ‘tamamlanmış – tamamlanmamış fiiller’ olarak çevrilmiş ancak kavramın bu şekilde aktarımı dil öğrenimi sırasında Rusçadaki fiillerin doğasının ve fiil biçimlerinin kullanımının yanlış algılanmasına yol açmaktadır. Ayrıca, öğrenciler fiillerin arkasındaki eylemin gerçeklikte sonuçlanmadığını ya da bitmediğini algılamaktadırlar.
- 2 İkinci gruba giren fiiller üçüncü gruptaki önekli fiillerin türevleri niteliğini taşımaktadır. Ayrıca, *крыть* (süreç odaklı)-*открыть* (sonuç odaklı) –*открывать* (süreç odaklı) paradigması söz konusudur. Sonuç odaklı önekli fiiler aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.
- 3 Az sayıda fiil çiftlerinde süreç ya da sonuç odaklılığı farklı kökten türetilen fiillerle kodlanmaktadır. Örneğin, süreç odaklı ‘говорить’ (söylemek, demek) – sonuç odaklı ‘сказать’ (söylemek, demek) gibi çiftler söz konusudur.

Bunun yanı sıra süreç odaklı fiiller tekrarlanan ya da şu an gerçekleşen eylemleri yansıtmaktadır. Örneğin,

Каждый день я делаю домашнее задание. – Her gün ev ödevimi yaparım.

Что ты сейчас делаешь? – *Я делаю домашнее задание.* – Şu an ne yapıyorsun? – Ev ödevimi yapıyorum.

Örneklerden anlaşıldığı gibi Rusçadaki süreç odaklı fiil biçiminin işlevsel karşılıkları Türkçedeki farklı dilbilgisel zamanlardır. Bu anlamda süreç odaklı fiillerin eylemin zamansal boyutuna dair daha çok bilgi verdiği de söylenebilir.

Rusçadaki sonuç odaklı fiillerin zamansal içerikten farklı bir içeriği aktardığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, eylemin sonunda bir sonucun ortaya çıkması ön plandadır. Örneğin,

Ты решил свои проблемы? – *Да, решил.* – Sorunlarını çözdün mü? – Evet, çözdüm.

Я открыла окно, чтобы проветрить комнату. – Odayı havalandırmak için pencereyi açtım.

Ты сделал (всё) домашнее задание? – *Да, я сделал (всё).* – (Tüm) ev ödevini yaptın mı? – Evet, yaptım.

Ты прочитал этот роман? – Bu romanı okudun mu (bitirdin mi)?

Rusçadaki fiillerde kodlanan sonuç odaklılığı Türkçede özel bir dilbilgisel zamanla ya da farklı bir biçimle karşılanmadığı görülebilir. Bu durum ana dili Türkçe öğrenciler açısından ilk aşamada sorun oluşturabilmektedir. Türkçede ‘tecrübe’ olarak nitelenebilen içerik (ya da başka bir deyişle ‘ne yaptın?’ sorusundaki eylemin adlandırılması) ve sonuç odaklı içerik aynı dilbilgisel biçimle dile getirildiği için öğrenci, ana dilindeki tek bir biçimin arkasındaki farklı anlamları bulmakta zorlanabilir. Örneğin,

Дүн ақшам не yaptıң? – *Дүн ev ödevimi yaptım.* – *Что ты делал вчера вечером?* – *Вчера я делал домашнее задание.*

Ev ödevini yaptın mı? – *Evet, yaptım.* - *Ты сделал домашнее задание?* – *Да, сделал.*

Bu noktada öğrencinin ana dili olan Türkçeden kaynaklanan girişim hatalarını önlemek için Türkçeye çevrilmiş ya da Türkçede hazırlanmış Rusça dilbilgisi kitaplarında kullanılan ‘tamamlanmış’ – ‘tamamlanmamış’ dikotomisi yerine ‘süreç’ ve ‘sonuç’ gibi mantık kavramlarından yola çıkarak süreç odaklı ve sonuç odaklı fiillerden söz etmek, süreç odaklı fiillerin süreç, tekrarlılık ve tecrübe gibi durumlarla bağdaştırıldığını anlatmak daha verimli sonuçlar verebilir.

Rusçadaki sonuç odaklı fiiller grubunun yapısını incelersek en kalabalık sınıfın, süreç odaklı fiillerden örneklerle türetilen sonuç odaklı fiilleri içerdiğini görebiliriz (‘yap-’ anlamını aktaran *делать – сделать*, ‘yaz-’ anlamını aktaran *писать – написать*, ‘oku-’ anlamını aktaran *читать*

– *прочитать*, ‘düşün –’ anlamını aktaran *думать – подумать*, vb.). Burada verilen örneklerde bile sonuç odaklı fiillerin türetilmesinde farklı öneklerin kullanılabildiği anlaşılmaktadır. Fiillerin türetilmesinde kullanılan öneklerin sonuç odaklılığı gibi tek bir işlevi varsa Rusçada farklı öneklerin ortaya çıkma nedenleri sorgulanabilir. Bu noktada fiillerdeki öneklerin, eyleme yönelik sonuç odaklılığının yanı sıra sonuç odaklılığından kaynaklanan fiillerin geçmiş ve gelecek zamanlarında kullanımı dışında diğer işlevlerinin olduğu tahmin edilebilir. Aşağıdaki örneklere bakarsak, bir fiilin farklı öneklerle fiil ağını türettiğini göreceğiz. Ayrıca,

Брать (eylemcinin kendine doğru yaptığı hareket: çekmek, almak) – *выбрать* (seçmek) – *выбраться* (kurtulmak, bir durumdan/mekândan çıkmak) – *взобраться* (tırmanmak) – *добраться* (ulaşmak) – *забрать* (bir yerden/birinin yanından oraya geçici süre için verilen birini, bir şeyi almak) – *набрать* (bir sınıra kadar bir mekânı doldurmak) – *отобрать* (birinden birini/bir şeyini (zorla) almak) – *перебрать* (belli bir amaçla nesnelere sırayla almak) – *перебраться* (başka bir yere taşınmak) – *подобрать* (düşürülen nesneyi yerden almak) – *пробраться* (engelleri aşarak yol katetmek) – *разобрать* (parçalara ayırmak) – *разобраться* (bir konudan anlamak, bir sorunun çözümünü bulmak) – *собрать* (toplamak, bir araya getirmek) – *убрать* (bir şeyi bir yere kaldırmak; bir yeri düzenlemek; bir yerde temizlik yapmak), vs.⁴

Rusça önekli fiillerin Türkçe karşılıklarını incelersek Rusçadaki öneklerin basit sonuç odaklılığının dile getirilmesinden çok daha farklı işlevlerinin olduğunu görebiliriz. Rusçadaki bir kökten türetilen her önekli fiilin karşılığı olarak Türkçede ilk bakışta birbiriyle bağlı olmayan farklı eylemleri aktaran fiillerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada Rusçadaki öneklerin farklı eylemleri mi yoksa bir eylemin yapıldığına dair ayrıntıları mı kodladığı sorusu sorulabilir. Bu soru farklı bir şekilde de sorulabilir. Ayrıca, Rusçada ve Türkçede eylemlerin adlandırılması hangi modellere göre yapılmaktadır? Eyleme dair anlamsal bilgiler nasıl kodlanıyor? Anlamsal bilgi kodlama modelleri var mı? Eylemlere dair anlamsal bilgilerin Rusçada ve Türkçede kodlama modelleri, anlamsal bileşenlerin dağılımı, eylemlerin adlandırılmasının arkasındaki ‘mantık’ karşılaştırmalı çözümlemede ortaya çıkmaktadır.

4 İkinci gruba giren fiiller üçüncü gruptaki önekli fiillerin türevleri niteliğini taşımaktadır. Ayrıca, *крыть* (süreç odaklı) – *открыть* (sonuç odaklı) – *открывать* (süreç odaklı) paradigması söz konusudur. Sonuç odaklı önekli fiiller aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3. Çözümleme

RUSÇA	ANLAMSAL BİLGİLERİN DAĞILMASI	RUSÇA ÖRNEK	TÜRKÇE	ANLAMSAL BİLGİLERİN DAĞILMASI ⁵	TÜRKÇE KARŞILIĞI
Вбить	В [içeriye doğru bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Вбить гвоздь	Çakmak	ÇAK [vurma, kesme ile ilgili ses ve (tek yöne doğru) hareket]	Çivi çakmak
Взбить	ВЗ [yukarıya doğru bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Взбить яйца/ подушку	Çırpamak/	ÇİRP [tek/farklı yönlere doğru hareket]	Yumurta çırpamak/ Yastığı kabartmak
Выбить	ВЫ [dışarıya doğru bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Выбить стекло/ ковёр	Kırmak/çırpamak	KİR [bir nesnenin iç yapısının bozulması/ değişmesi] ÇİRP [vurma ile ilgili ses/ (farklı yönlere doğru) hareket]	Cami kırmak/ Haliyi çırpamak
Добить	ДО [bir noktaya/ sınıra doğru bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Добить (раненую) утку	Vurmak	VUR [bir noktadan diğer noktaya gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	

5 Türkçedeki fiil kökündeki imgenin tanımı için S.Nişanyan'ın 2018 yılında yeni baskısı çıkan 'Nişanyan Sözlük. Çağdaş Türkçenin Etimolojisi' çalışmasından faydalanılmıştır.

Забить	ЗА [içeriye doğru/ alanın tümüne yönelik bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Забить гол	Atmak, nesneye vurmak	AT [bir noktadan gelen çabanın, ivmenin, gücün bir nesneye uygulanması]	Gol atmak
Набить	НА [sınığın aşması, fazlalık, дойма noktası] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Набить карманы (конфетами)	Doldurmak	DOL-DUR [bir nesnenin boyutunun 'artlı' değişmesi]	Cepleri çikolata ile doldurmak
Отбить	ОТ [bir noktadan uzaklaşma] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Отбить ручку у чашки/ Отбить город у врага	Kop(ar)mak/ (elinden) almak	KOP [bir noktadan uzaklaşma, çıkış] AL [bir noktaya doğru hareket]	Fincanın tutacağı kop(mak)/ Şehri düşmanın elinden almak
Разбить	РАЗ [bir noktadan farklı yönlere dağılma; olgunun iç yapısının dağılması] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Разбить чашку/ сад/на группы/ врага	Kırmak/ düzenlemek/ ayırma/ Yenmek	KIR [bir nesnenin iç yapısının bozulması/ değişmesi] DÜZ-EN [bir nesnenin yatay eksenini bazında onumlandırılması]	Fincanı kırmak/bahçeyi düzenlemek/gruplara ayırma/düşmanı yenmek

Сбить	С [bir noktadan aşağıya doğru hareket; bir noktada birleşim] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Сбить яблоко (с дерева)	Düşürmek	Düş-ÜR [aşağıya doğru bir hareket]	Elmayı ağaçtan düşürmek
Пробить	ПРО [bir mekân içinden geçiş; olgunun iç yapısının bozulması] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Пробить стену	Delmek	DEL [bir yöne doğru hareket]	Duvarı delmek
Убить	У [bir noktadan ayrılma; olayın son aşamasına/uç noktasına doğru bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması]	Убить животное	Öldürmek	ÖL-DÜR [olayın uç noktasına doğru tek yönlü bir hareket]	

Yukarıdaki tabloda gösterilen örneklerde Rusçada ve Türkçede eylemlerin farklı adlandırma modellerinin uygulandığı, eylemin içeriğini oluşturan anlamsal bileşenlerin Rusça ve Türkçe fiilinin farklı biçimbirimlerinde bulunduğu, iki dilde eylemci-eylem-nesne ilişkilerinin farklı bir şekilde düzenlendiği görülebilir.

Türkçede eyleme dair anlamsal bilgilerin fiil gövdesinde yoğunlaştığı görülebilir. Örneğin, ‘çak-’, ‘çirp’, ‘kır-’, ‘vur-’, ‘at-’, ‘kop-’, ‘al-’, vs. Bu fiillerin arkasında belli imgelerin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, ‘çak-’ fiilinin arkasında ses imgesinin bulunduğu düşünülebilir. Türkçenin, kavramları adlandırırken doğadaki nesnelere dayalı kavramlaştırma çalışmalarında dile getirilmiştir. Ayrıca, D. Aksan “*Türkçenin doğaya dayalı kavramlaştırma yolundaki güçlü eğilimi*”nden söz eder (Aksan, 2009:109). Belli bir nesnenin bulunduğu eylem sırasında oluşan sessel imgenin dil dizgesinde fiilin kullanım alanını sınırlandırabildiği tahmin edilebilir. Ayrıca, ‘çivi ile tutturmak’, ‘vurarak sokup yerleştirmek’, ‘bir şeyi başka bir şeye sürtmek, vurmak’ başta olmak üzere belli bir ses çıkartılması beklenen somut nesnelere (düz anlam) kullanım söz konusudur.

Türkçedeki bazı fiiller eylemi yapan eylemcinin hareketini kodlayabildiği düşünülebilir. Örneğin, ‘at-’ fiilinin semantik alanını tespit etmeye çalışırsak anlamsal bileşeni ‘bir noktadan gelen çabanın, ivmenin eylemci ile bütünlük (aitlik) ilişkisi içinde bulunan nesneye uygulanması’ biçiminde dile getirebiliriz. Buna göre Türkçede ‘Çocuk oyuncağı attı.’ – ‘Adam bana top attı.’ – ‘Futbolcu gol attı.’ biçimindeki cümleler kurulabilir. Benzer anlamsal bileşenin ‘vur-’ fiilinde bulunduğu görülebilir. ‘Vur-’ fiili ‘bir noktadan çıkan çabanın eylemci ile ilişkisi olmayan başka bir noktaya/nesneye yönlendirilmesi’ olarak açıklanabilir. Buna göre ‘Masaya vurdu.’ – ‘Kapıyı vurdu ve içeri girdi.’ – ‘Avcı tavşanı vurdu.’ gibi cümleler kurulabilir. Ancak iki fiilin kodladığı hareket aynıysa bile, eyleme katılan eylemci-nesne arasındaki ilişkilerin farklı olduğu anlaşılmaktadır. ‘At-’ fiili durumunda eylemci kendine ait ya da onunla bütünlük ilişkisi içinde (eylemcinin elinde ya da yanında) bulunan nesneyi hareket ettirmektedir. ‘Vur-’ fiili ise eylemcinin kendisi (vücudu) ile ilgili olduğu, nesneye yönelik hareketi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Böylece, ‘Çocuk oyuncağı yere attı’ – ‘Çocuk oyuncağı masaya vurdu’ iki cümle arasındaki anlamsal farkın ortaya çıktığı da anlaşılmaktadır.

Türkçedeki bazı fiillerin eylemci-nesne ilişkisini kodlarken daha çok nesne üzerine odaklanabildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, ‘kabar(t)-’ fiilinin arkasında bir nesnenin boyutunu değiştirmesi ile ilgili imge görülebilir. Bu değiştirme ‘artılı’ olarak düşünülebilir. Ayrıca, nesnenin boyutu farklı yönlerde doğru artmaktadır. –t biçimbirimi eylemcinin nesneyi bu değişime yönlendirdiğini göstermektedir. Buna göre ‘Yastığımı kabarttım.’ cümlesi kurulabilir. ‘Doldur-’ fiilinin anlamsal bileşenlerinin ilk bakışta ‘kabart-’ fiili ile örtüştüğü düşünülebilir. ‘Doldur-’ fiili de bir nesnenin boyutunun değişmesi ile ilgilidir. Daha doğrusu bu fiilde de eylemcinin nesneyi değişime yönlendirdiği gösterilmektedir (‘Kovayı doldurdum’). Ancak bu fiilin arkasında eylem

sürecindeki katılımcıların sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu fiilin 'şema'sı 'eylemci + etkilenen nesne + araç nesne' biçiminde betimlenebilir. Bu şema fiilin kullanımında kendisini göstermektedir. Başka bir deyişle, 'Kovayı doldurdum' cümlesinin arkasında kovanın dışında başka bir nesnenin (su, buğday, kum, vs.) varlığı anlaşılmakta ve değişim bu nesne ile ilgilidir. Bu cümledeki 'kova'nın biçimi kolay kolay değişmese de, 'kova' artık eski kova değildir. Araç nesne bunu etkilemektedir. 'Kabart-' ve 'doldur-' fiillerindeki nesne odaklılığı 'düşür-' fiilinde de görülebilir. Ayrıca, bu fiilin anlamsal bileşeni 'bir eylemcinin bir nesnenin aşağıya doğru hareket etmesini sağlaması' olarak açıklanabilir. Bu durumda eylemcinin iki yönden nesneyle etkileşimi olabilir. Ayrıca, eylemcinin başka bir nesne aracılığıyla etkilenen nesneyi düşürmesi ve eylemcinin 'bilinçsiz' ya da istemeden nesneyi düşürmesi. Örneğin, 'ateşi düşürmek' ile 'cüzdanı düşürmek' öbeklerinde eylemci-nesne ilişkilerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Türkçe fiillerinin arkasındaki eylemci-nesne ilişkilerindeki nesne odaklılığı farklı bir şekilde kendisini gösterebilir. Örneğin, 'kop(ar)-' fiilinde eylemcinin, nesnenin dış boyutunda bütünlük-parça ilişkisini bozduğu anlaşılmaktadır: 'Çocuk çiçek kopardı.' 'Kır-' fiilinin arkasında da eylemci tarafından nesneye yönelik bir hareket anlaşılmaktadır. Ancak bu durumda eylemci, nesnenin içindeki iç bağıntıların bozulmasına sebep olmaktadır: 'Çocuk camı kırdı'.

Bu örneklerden yola çıkarak eylem sırasındaki katılımcıların sayısının ve arasındaki ilişkilerin Türkçede farklı imgelerin ve bu imgelerin dil dizgesindeki farklı biçimlerinin ortaya çıkmasını etkileyebileceği söylenebilir. Türkçenin yukarıdaki fiil biçimlerinin arkasında farklı eylemleri gördüğü söylenebilir. Bu durum dilsel boyuttaki fiilin anlamsal alanını belirlemede ve nesneye yönelik bir takım sınırlılıkları getirmektedir. Bunun için 'oyuncağı yere atmak' ile 'oyuncağı masaya vurmak' öbekleri eşdeğerli değildir.

Rusçada anlamsal bilgilerin farklı bir şekilde kodlandığı anlaşılmaktadır. Rusçada Türkçenin dizgesinde farklı fiillerle dile getirilen eylemler belli bir imgeyi bulunduran tek bir eylemin 'çatı'sı altında toplanabilmektedir. Yukarıdaki örneklerde Türkçedeki farklı fiillerin karşılığı olarak Rusçada aynı eylemi dile getiren fiilin kullanıldığı görülebilir. Ayrıca, Türkçe açısından farklı imgelerin 'türevleri' olan 'çak-', 'çırp-', 'kabart-', 'kır-', 'vur-', 'doldur-', 'kopar-', 'al-', 'düşür-', 'öldür-', vs. fiilleri Rusçada 'bir noktadan çıkan gücün uygulanması' olarak nitelenebilen imgeyi içeren 'бить' fiili ile ilişkilendirilmektedir. Ancak eylemci-eylem-nesne arasındaki ilişkilerin Türkçede fiilin gövdesinde bir nevi bütünlüştiren bir imge altında toplanırken (yani eyleme dair tüm bilgi fiilin kökünden anlaşılmaktadır) Rusçada eyleme dair anlamsal bilgilerin fiilin kökü ile önek biçimbirimi arasında dağıldığı görülebilir. Bu anlamda eylemin Rusçada çift imge ile dile getirildiği anlaşılmaktadır. Bir imge fiilin kökünde kendisini gösterirken diğer imge fiilin önekinde yansıtılmaktadır. Bu noktada imgelerin nasıl ilişkilendirildiği ve eylemci-eylem-nesne arasındaki ilişkileri nasıl düzenlendiği sorunu ortaya çıkmaktadır. Burada Rusçadaki önek biçimbiriminin arkasındaki imgenin ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde Rusçadaki öneklerin uzamsal ilişkileri kodladığı görülebilir. Bu anlamda Rusçanın dizgesinin 'okur' açısından çok şeffaf olduğu söylenmelidir. Bu fikri açıklamak gerekirse, Rusçadaki fiilin önekinden bir nesnenin uzam ekseninde nasıl bir hareket yaptığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Örneğin, 'в-' öneki 'bir nesnenin bir mekânın içerisine yönelik hareket', 'вз-' öneki 'bir nesnenin yukarıya doğru çıkması', 'вы-' öneki 'bir nesnenin bir mekânın sınırlarının dışına çıkması', 'при-' öneki 'bir nesnenin bir mekânın sınırlarına yaklaşması', 'с-' öneki 'bir nesnenin aşağıya doğru hareket etmesi' ya da 'bir noktadan ayrılma' ya da 'tek bir noktaya doğru hareket', vs. olarak tanımlanabilir. Öneklere kodlanan bu uzamsal ilişkiler fiilin kökündeki imge ile etkileşim içine girmektedir. Bu etkileşimin sonucunda dil dizgesinde belli bir eylemi adlandıran fiil ortaya çıkmaktadır. Aynı zaman bu etkileşim eylem ile ilgili olan eylemci ve nesne arasındaki ilişkilerin nasıl düzenlendiğini de göstermektedir. Ayrıca, fiilin kökündeki anlamsal bileşenin, eyleme katılan eylemcinin yaptığı harekete dair bilgi verdiği, fiilin önekindeki bilginin ise eylemcinin etkilemeye çalıştığı nesne ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 'вбить' fiili ile dile getirilen eylemin yapısında 'бить' eyleminde bulunan bir eylemci; eylemcinin yaptığı eylemin sürecinde/sonucunda 'в-' hareketini yapan nesne görülebilir. Böylece, 'бить' fiili 'bir eylemciden gelen güç uygulamasının sonucunda bir nesnenin bir mekânın içine girmesi' biçiminde açıklanabilir. Buna göre 'вбить гвоздь' öbeği Türkçede 'çivi çakmak' biçiminde yapılandırılacaktır. Aynı çözümleme 'взбить' biçimine uygulanırsa, 'вз-' hareketini yapan nesne ve nesneye yönelik 'бить' eyleminde bulunan eylemci ortaya çıkacaktır. Buna göre 'Повар взбил яйца для торта' cümlesindeki 'взбить' biçimi; 'bir eylemciden (aşçı) çıkan güç uygulaması sonucunda nesnenin (yumurta) yukarıya doğru çıkması' olarak açıklanabilir. Bu açıklamadaki bilgiler Türkçede 'yumurta çırpma' karşılığını oluşturmaktadır. Böylece cümle 'Aşçı pasta için yumurtaları çırpı' biçiminde yapılandırılabilir. Bu çözümlemeyden yola çıkarak Rusçadaki eylemin olduğu anlamsal bileşenlerin dağılımı şu formül ile gösterilebilir:

$$\text{EYLEM} = [\text{ÖNEK}^{\text{Nesne}} + \text{KÖK}^{\text{Eylemci}}]$$

Bu formülü önekli fiillerle dile getirilen diğer eylemlerin çözümlemesine uygulayacak olursak yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde öğrencilerin sözcüksel birime yönelik 'tahmin edebilirliği'ni geliştirmesini sağlamış oluruz. Başka bir deyişle, öğrencinin Rusçadaki fiil biçimini tek tek ezberlemesi yerine fiilin arkasındaki anlamsal bilgilerin dağılmasına ve bir fiilde birleşik içerik oluşturma modeline dair bilgilerin öğretilmesi söz konusudur. Bu formül aşağıdaki öbeklerin çözümlemesine uygulanabilir. Örneğin,

'Армия (ordu) **выбила** врага (düşman-ı) из (dan) города (şehir)' → **выбить** = [DİŞARIYA^{Düşman} + GÜÇ UYGULAMASI^{Ordu}] → 'Ordu şehri düşmanın elinden aldı/düşmandan kurtardı/düşmanı şehirden attı'.

Bu uygulama farklı eylemci-nesne bazında gösterilebilir. Örneğin,

Я (ben) **разбила** чашку (fincan-ı) → разбить = [İÇ BAĞLARIN KOPMASI^{Fincan} + GÜÇ UYGULAMASI^{Ben}] → Fincanı kırdım.

Армия (ordu) **разбила** врага (düşman-ı) → разбить = [İÇ BAĞLARIN KOPMASI^{Düşman} + GÜÇ UYGULAMASI^{Ordu}] → Ordu düşmanı püskürttü/yendi.

Преподаватель (öğretmen) **разбил** студентов (öğrenciler-i) на группы (gruplar-a) → разбить = [İÇ BAĞLARIN KOPMASI^{Öğrenciler} + GÜÇ UYGULAMASI^{Öğretmen}] → Öğretmen öğrencileri gruplara ayırdı.

Сосед (komşu) **разбил** сад (bahçe-i) около дома (evin yanında) → разбить = [İÇ BAĞLARIN KOPMASI^{Bahçe} + GÜÇ UYGULAMASI^{Komşu}] → Komşu evin yanındaki bahçeyi düzenledi.

Выступающий (Konuşmacı) **разбил** все (tüm) доводы (kanıtlar-ı) оппонента (karşı taraf-ın) → разбить = [İÇ BAĞLARIN KOPMASI^{Kanıtlar} + GÜÇ UYGULAMASI^{Konuşmacı}] → Konuşmacı karşı tarafın tüm kanıtlarını çürüttü.

Bu örneklerden anlaşıldığı gibi Rusçadaki önekli fiil olası içeriklerle 'doludur'. Bu içerikler belli bir bağlamda kendisini göstermektedir. Bağlam için eylemcinin ve nesnenin niteliğinin belirleyici olduğu söylenebilir. Böylece, bağlamda kendisini gösteren içerikler açısından Rusçadaki önekli fiile yönelik 'sıkıştırılmış yay' metaforu kullanılabilir.

'Sıkıştırılmış yay' metaforunun Rusçadaki önek biçimbiriminin kendisine yönelik de uygulanabildiği anlaşılmaktadır. Rusçada bir önek birbiriyle bağlı olmayan, hatta bazen zıt bile olan içerikleri barındırabilir. Bu durumda eylemci-nesne ilişkilerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi son derece önemlidir. Örneğin, c- öneki 'yukarıdan aşağıya doğru hareket'; 'farklı yönlerden bir noktaya doğru hareket'; 'nesnenin varoluşsal durumunun değişmesi' biçiminde nitelenebilen içerikleri barındırmaktadır. Ayrıca,

(1) **Сбить** яблоко с ветки – daldan elmayı düşürmek

(1) **Сбросить** (бросить – eylemciden çıkan hareket) снег с крыши – damdan kar atmak
örneklerinde bir nesnenin uzamsal ilişkilerinin ön plana çıktığı görülebilir.

(2) **Собрать** (брать - eylemcinin kendisine doğru hareket) игрушки в коробку – oyuncakları kutuya toplamak

(2) **Соединить** (единить – bütünlüğe doğru hareket) линии – çizgileri birleştirmek
örneklerinde eylemcinin birleştirici gücü görülebilir.

(3) **Стереть** слово на доске (тереть – yüzeylerine eylemciden çıkan gücü uygulayarak iki nesneyi temas ettirmek)– tahtadaki sözcüğü silmek

(3) **Сломать** (ломать – eylemcinin güç uygulaması sonucunda nesnenin bütünlüğünün bozulması) **игрушку** – oyuncacı bozmak

örneklerinde ise eylemcinin yıkıcı gücünün nesneye yöneldiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Rusçada eylemci-eylem-nesne ilişkilerinin yansıtıldığı bir söz öbeğinin kurulması, eylemci-nesne ilişkilerinin belirlenmesini ve nesnenin bulunduğu ya uzamsal ilişkilerin ya da varoluşsal durumunun tahmin edilmesini öngörmektedir. Türkçe için eylemcinin bulunduğu ve nesne ile ilgili belli bir imge içeren eylemin kendisi ön plana çıkmaktadır. İki dilin eylemin adlandırılmasına yönelik farklı yaklaşımları yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde sorun oluşturabilir. Ayrıca, ana dili Türkçe olan öğrenci Rusça öğrenirken eylemin nasıl yapıldığını ve eylemin sürecindeki nesnenin ne tür uzamsal ilişkileri oluşturduğunu ‘kurgulamak’ zorunda kalmaktadır. Örneğin, Türkçede ‘boz-’ fiil biçimi ile dile getirilen eylemin nesne ile ilişkisi ‘belli bir amaçla kullanılan nesnenin, onun bütünlüğünün etkilendiği eylemin sonucunda işlevselliğini kaybetmesi’ biçiminde nitelenebilir. Buna göre ‘oyuncağı bozmak’, ‘oyunu bozmak’, ‘kuralı bozmak’, ‘morali bozmak’ gibi kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Rusça bu durumda nesnenin niteliğini değerlendirmekte ve somut nesnelere- bilişsel ürünler- insana ait duygu dünyası biçiminde farklılıkları görmektedir:

Oyuncağı **bozmak** → **сломать/разломать** игрушку (‘лом-’: bütünlüğünün bozulması ⁶) → ‘bir oyuncacığın bütünlüğünün bozulması’

Oyunu **bozmak** → **нарушить** (правило игры) (‘руш (x)-’: hareket olma durumu) → ‘bir eylemci tarafından oyunun hareket ettirilmesi’

Kuralı **bozmak** → **нарушить** правило (‘руш (x)-’: hareket olma durumu) → ‘bir eylemci tarafından kuralın hareket ettirilmesi’

Morali **bozmak** → **расстроить** (человека) (‘стр-’: sabit olma durumu) → ‘bir eylemci tarafından insanın bulunduğu sabit duygusal dengenin sabit durumundan çıkarılması, oynatılması’.

Yukarıdaki Rusça fiil biçimlerinin içerdiği imgelerin, nesnelere niteliği ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Nesnenin uzamsal ilişkilerinin kurgulanması gerektiren durum şu şekilde örneklendirilebilir:

Çaydanlıktan çayı **dökmek** → **вылить** чай из чайника → ‘sıvının bir mekândan çıkması’

Masaya çay **dökmek** → **залить** стол чаем → ‘bir mekânın tamamının sıvının altında kalması’

Gömleğe çay **dökmek** → **облить** рубашку чаем → ‘sıvının gömleğinin (başka bir materyal vs.) yüzeyine bulaşması’

6 Rusçadaki kökün kodlandığı imgenin yorumlanması M. Vasmer’in ‘Etimologičeskiy Slovar Russkogo Yazıkı’ (Rusça Etimoloji Sözlüğü) çalışmasına göre yapılmıştır.

Sütü halıya **dökmek** → **пролить** на ковер молоко → ‘sıvının bir mekânın (burada hava) içinden geçmesi’.

Tablodaki ‘бить’ fiili ile örnek verecek olursak:

Camı **kırmak** → camın parçalanması → **разбить** стекло

Camı **kırmak** → camın çerçeveden çıkması → **выбить** стекло

Camı **kırmak** → camın içinden nesnenin geçmesi → **пробить** стекло

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde fiillerin türetme paradigmalarının gösterilmesinin ve iki dil dizgesi açısından karşılaştırılmasının son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırma sırasında yapısal boyutta her dilin dünya görüşündeki ‘özellikler’in tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Türkçedeki fiil türetme paradigmasının Rusçadaki fiile yönelik ‘kopyalanamadığı’nı göstermek gerekir. Örneğin, Türkçedeki fiil türetme modellerinden biri ‘düşmek- düşürmek’ biçimindedir. İki biçimdeki imgenin aynı olduğu (düş-), eylemci-nesne ilişkisinin farklı olduğu (-ür-: eylemcinin başka bir eylemciye/nesneye yönelik hareket) görülebilir. Bu modele göre;

Çocuk **düştü**. – Kitap elimden **düştü**. – Kitabı **düşürdüm**. – Çocuk elmayı daldan **düşürdü**.

biçimindeki cümleler kurulabilir. Ancak Rusçada bu cümleler farklı bir şekilde yapılandırılmaktadır. Ayrıca, Rusça için nesnenin uzamsal ilişkileri ve eylemcinin yaptığı hareket gibi unsurların belirleyici olabildiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki Türkçe cümlelerin Rusça karşılıklarına bakarsak:

Çocuk **düştü** → Ребенок **упал** [у-пасть – ‘eylemcinin aşağıya doğru yaptığı hareketin (‘пад’ son aşaması’]

Kitap elimden **düştü** → Книга **выпала** у меня из рук [вы-пасть – ‘eylemcinin bir mekânın sınırını aşarak aşağıya doğru yaptığı hareket (‘пад-’]

Kitabı **düşürdüm** → Я **уронил** книгу [у-ронить – ‘eylemcinin bir nesnenin ‘su’ imgesi bazında eylemin (‘рон-’) son aşamasına kadar hareket etmesini sağlaması’]

Çocuk elmayı daldan **düşürdü** → Ребенок **сбил** яблоко с ветки [с-бить – ‘eylemcinin ‘güç uygulaması’ imgesi bazında yaptığı hareketin (‘б(и)-’) sonunda nesnenin aşağıya doğru yönelmesi’]

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak Türkçe-Rusça fiil türetme modellerini karşılaştırırsak Rusçanın, Türkçe için aynı ‘görünen’ eylem yerine farklı eylemleri tercih ettiği görülebilir. Yapısal boyutta bu ‘tercih’ farklı fiil biçimlerinde yansıtılmaktadır. Başka bir deyişle, Türkçedeki etken-ettirgen fiil biçimlerinin Rusça yapılandırılmasında aynı kökten türevler ortaya çıkmayabilir.

Bunun yanı sıra Türkçedeki aynı kökten türetilen ettirgen biçimin Rusçada yine farklı kökten türetilen fiil biçimleri ile karşılanabildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Rusçada eylemcinin 'istekli' ya da 'bilinçli' olup olmama niteliği ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, yukarıdaki örnekte 'уронить' biçiminin, eylemcinin istek dışı bir eylemde bulunmasını, 'сбить' biçiminin ise eylemcinin belli amaç doğrultusunda eylemde bulunmasını yansıttığı görülebilir. İki dildeki fiil türetme modellerinin karşılaştırılması çeviri eğitimi için son derece önemlidir. Karşılaştırmada elde edilen bilgiler öğrenciye ana dilinin etkisinin ne kadar güçlü olabildiğini ve ana dilindeki modellerin hedef dile yansımamasının gerektiğini göstermektedir.

Türkçede ve Rusçada fiilin içerebildiği farklı imgeler fiilin kullanım alanını belirlemektedir. Fiilin kullanım alanı eylemcilerin ve nesnelere nitelikleri ile ilişkilendirilebilir. Fiilin kullanım alanının belirlenmesi dil dünya görüşünün kavranmasını sağlamaktadır. Başka bir deyişle dilin kendi dizgesinde gerçeklikteki nesnelere nasıl bağdaştırdığı neye göre sınıflandırdığı görülebilir. Örneğin, Rusçada ilk başta 'su' olmak üzere diğer sıvı maddelerin hareket ettirilmesini yansıtan 'лить' fiil biçimi kullanılmaktadır. Bu biçimden nesnenin farklı hareketlerini yansıtan örnek eylemin sonucunu eylemciye dönüştüren –ся ekinin yardımıyla türetilen 'разлиться', 'залиться', 'вылиться' biçimleri farklı nitelikteki eylemcilerle kullanılabilir. Sıvının hareket etmesi bazında kurulan bu imgenin farklı olguları yan yana getirebildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca,

Девочка залилась слезами. → Kız gözyaşlarına boğuldu.

Женщина залилась смехом. → Kadın kahkahalara boğuldu.

В саду заливался соловей. → Bahçeden bülbülün sesi geliyordu.

По комнате разлился запах шипек. → Odaya kozalak kokusu dağıldı/geldi/yayıldı.

В комнату влился свежий воздух. → Odaya temiz hava girdi.

Демонстрация вылилась в столкновение с полицией. → Gösteri polisle çatışmaya dönüştü.

Yukarıdaki örneklerde Rusçanın ses, koku, hava, zaman diliminde geçen olay gibi olgulara yönelik 'su' ile ilgili olan imgeyi kullandığı görülebilir. Başka bir deyişle Rusçada ses/koku/hava/olay gibi olgular 'dök-' fiilinin türevleri ile kullanılabilir. Bu durumda Rusçanın bu olgulara 'su' metaforunu kullandığı söylenebilir. Türkçede 'su' bazında kurulan metaforun 'kahkaha' ve 'gözyaşı' durumunda ortaya çıktığı görülebilir. Bu iki olgu Türkçede 'boğulmak' biçimi ile ilişkilendirilmektedir. Boğulmak biçiminin ise gerek su ('suda boğulmak') gerekse hava ('havasızlıktan boğulmak') ile bağlıdır. Bu anlamda Türkçenin su ('gözyaşları') ve hava ('kahkaha') olgularını tek bir imge ile birleştirdiği söylenebilir. Yukarıdaki örneklerde ses, hava, koku ve olay gibi olguların hareket bazında kurulan imge ile dile getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Türkçede

ses/koku 'gelebilir', hava 'girebilir', olay ise 'dönüşebilir' gibi metaforlar ortaya çıkmaktadır. Bu tür karşılaştırmalar dillerin metafor haritasının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Yabancı dil/çeviri eğitiminde dildeki metafor haritaları ile ilgili bilgiler girişim hatalarını önleyebilmekte ve hedef dile yönelik tahmin edilebilirliği derecesini yükseltmektedir.

Sonuç

İnsan mantığına özgü olarak kabul edilen ve gerçekliğe dair bilgileri içeren 'eylem' kategorisi ile eylemin dil dizgesinde kendisini gösterdiği, dilin belli amaçlar doğrultusunda betimlenmesi için geliştirilen dilbilgisel 'fiil' kategorisi arasında farkın olduğu ve bu farkın yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde gösterilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Eyleme dair anlamsal bilgilerin dil dizgesinde farklı biçimlerde kodlanabildiği dile getirilmiştir. Türkçede ve Rusçada eyleme dair anlamsal bilgilerin fiilin yapısında farklı bir şekilde dağıldığı gösterilmiştir.

Türkçede eyleme dair anlamsal bilgilerin fiilin kendisinde (kökünde) yoğunlaşırken Rusçada fiilin eylemi adlandıran 'saf' hali olan 'infinitif' biçiminde süreç-sonuç odaklılığı ile ilgili dikotomi ortaya çıkmaktadır. Kök ve soneklerden oluşan süreç odaklı fiiller eyleme dair anlamsal bilgileri fiilin kökünde kodlarken bu bilgilerin, sonuç odaklı fiillerin yapısında ortaya çıkan önek ile kök arasında dağıldığı görülebilir. Rusçadaki önekli fiillerde biri önekte, diğeri ise kökte kodlanan iki imgenin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Önekteki imge eyleme katılan nesnenin yaptığı hareketi kodlarken kökteki imge eylemi yapan eylemci ile ilgilidir. Yabancı dil/çeviri eğitiminde kullanılmak üzere Rusçadaki önekli fiilde kodlanan anlamsal bilgilerin dağılmasına yönelik Eylem = [Önek^{Nesne} + Kök^{Eylemci}] biçimindeki formül ileri sürülmüştür.

Eyleme katılan eylemci(ler) ile nesne(ler) arasındaki ilişkilerin farklı bir şekilde kodlanabildiği tespit edilmiştir. Eylemdeki katılımcıların sayısının ve arasındaki ilişkilerin Türkçede farklı imgelerin ve bu imgelerin dil dizgesindeki farklı biçimlerinin ortaya çıkmasını etkileyebildiği anlaşılmaktadır. Türkçenin yukarıdaki fiil biçimlerinin arkasında farklı eylemleri gördüğü söylenebilir. Rusçada anlamsal bilgilerin farklı bir şekilde kodlandığı anlaşılmaktadır. Türkçenin dünya görüşünde farklı eylemlerin, Rusçanın dünya görüşü açısından farklı olmayabildiği ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle Rusçada Türkçenin dizgesinde farklı fiillerle dile getirilen eylemler belli bir imgeyi bulduran tek bir eylemin 'çatı'sı altında toplanabilmektedir. Ayrıca, eyleme dair anlamsal bilgileri kodlarken Rusça için uzamsal ilişkilerin ön plana çıktığı görülebilir.

Rusçadaki fiil örneklerinde bulunan 'potansiyel' içeriklerden dolayı gerek öneke gerekse önekli fiile yönelik 'sıkıştırılmış yay' metaforu kullanılmıştır. Bu metafordaki imge önekli fiilin anlamının eylemci-nesne niteliğine göre değişebildiğini anlatmaktadır. Türkçedeki fiilin içerebildiği potansiyel içeriğin kökte bulunması, ana dili Türkçe olan Rusça öğrenenler için girişim hatalarının ortaya çıkmasına yol açabilir. Yabancı dil/çeviri eğitimi sürecinde fiillerin türetme paradigmalarının gösterilmesinin ve iki dil dizgesi açısından karşılaştırılmasının son derece

önemli olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırmada elde edilen bilgiler öğrenciye ana dilinin etkisinin ne kadar güçlü olabildiğini ve ana dilindeki modellerin hedef dile yansımamasının gerektiğini göstermektedir.

Karşılaştırmada elde edilen bilgilerden yola çıkarak yabancı dilin ve çeviri sürecinin öğretilmesinde kaynak ve hedef dilin dizgelerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı ve betimlendiği ders kitaplarının şart olduğunu vurgulamak gerekir. Öğrencinin hedef dildeki yapıları ve yapıların arkasındaki anlamsal bilgileri anlayabilmesi için kendi ana (kaynak) dilinin gerek anlamsal gerekse yapısal boyutunu kavraması gerekmektedir. Farklı dil çiftlerine yönelik karşılaştırmalı çalışmalardan yola çıkarak Türkiye Türkçesinin işlevsel boyutunun ele alındığı araştırmaların yapılmasının şart olduğu anlaşılmaktadır. Türkçenin kendi dizgesinde gerçekliği nasıl kodladığı, hangi imgelere başvurduğu, eylemci-nesne ilişkilerinin nasıl düzenlendiği gibi soruların gündeme getirilmesinin, birbirine bağlı olan Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, yabancı dil öğretimi, dilbilim ve çeviribilim alanlarında dil olgusuna farklı bakış açısını oluşturacağına ve farklı yaklaşımların geliştirilmesine ivme kazandıracığına inanmaktayız.

Kaynakça

- Aksan, D. (2009). *Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. 4.baskı. Ankara: Engin Yayın Evi.
- Arutyunova, N. (1997). *Logičeskiy Analiz Yazıka, Yazık i Vremya*. Moskva: İndrik.
- Demirci, K. (2013). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A.S. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İvanov, V. (1990). *İstoričeskaya Grammatika Russkogo Yazıka*. 3.baskı. Moskva: Prosveščeniye.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimleri Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Fiil Terimi Üzerine*. İçinde Türk Gramerinin Sorunları. Bildiriler. Birleştirilmiş 1. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kobozeva, İ. (2000). *Lingvističeskaya Semantika*. Moskva: Editorial URSS.
- Mustayoki, A. (2006). *Teoriya Funktsionalnogo Sintaksisa: Ot Semantičeskih Struktur k Yazıkovim Sredstvam*. Moskva: Yazıkı Slavyanskoy Kulturu.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Popova, Z., Sternin, İ. (2010). *Kognitivnaya Lingvistika*. Moskva: AST-Vostok-Zapad.
- Sebzecioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.